

MAGYAROK ÉS CSEHEK

Már a honfoglalás idején megindulnak a magyar—cseh érintkezések. A cseh kereszténységnek komoly szerep jutott a pogány magyarság megtérítésében. Csehek voltak Szent Adalbert (Vojtech), Szent István, király nevelője és Asztrik (Radla), az első esztergomi érsek. Esztergom sokáig a cseh—magyar kapcsolat egyik bástyája volt. Itt végezte a 12. században teológiai tanulmányait a prágai Cösmas, akinek krónikájával kezdődik a cseh irodalom. A 13. századi szentéletű cseh apáca, Pfemysl Boldog Ágnes hercegnő pedig anyai ágon III. Béla magyar király unokája volt. Újabb érintkezések lehetőségét később a keletközépeurópai nemzetek és államok fénykora, a 14. század adta meg. A három királyság: Magyarország, Csehország, Lengyelország virágzását látja ez a kor, Nagy Lajos, Nagy Kázmér és IV. Károly kora. A század cseh irodalma látszólag a gazdagabbik ekkor, de az újabb kutatás nálunk is legalább nagy vonalakban rekonstruálta a korabeli magyar irodalom élénk életét. Nálunk is virult a lovagi költészet, a skolasztikus bölcsélet és nálunk is akadt Nagy Lajos személyében uralkodó, aki, IV. Károlyhoz hasonlóan, egyéniségében, és környezetében egyesítette az érett lovagi gótikát és a kezdődő humanizmust. A magyar és a cseh irodalom fejlődése a 14. és 15. században különben is sok párhuzamosságot mutat. A lovagi szellem, a középkor romantikája és a vallásos mozgalom mindkét nép irodalmára rányomta bélyegét. Magyarországnak és Csehországnak egyformán voltak kapcsolatai Itáliával, a prágai korai humanizmus pedig hatott is Magyarországra. Amit Csehországban Petrarca és Rienzo prágai tartózkodása megvalósított, azt megvalósították nálunk a francia-olasz származású Anjouk családi kapcsolatai. Ezek a kapcsolatok tették lehetővé, hogy az Anjou-humanizmus Prágára is vessen néhány fénysugárt. A Kolozsvári-testvérek prágai Szent György-szobra példa és bizonyíték erre. A prágai trecento gótikus-lovagi és humanista világa nemcsak Petrarcán és Rienzón, hanem a rokon magyar udvaron keresztül is magába fogadta Dél ihletését.

Nagy keletközépeurópai összefüggésekben él a 15. század hatalmas vallásos mozgalma: a huszitizmus is. Egyedül a cseh belső viszo-

nyok nem magyarázzák eléggé keletkezését. Ez a mozgalom az általános keletközépeurópai vallásos forrongásból születik. Magyarországon valdenzi és patarénus eretnecség formájában már a 14. században fölbukkan ez a vallásos forrongás. Az 1349. év nagy flagelláns-mozgalmának egyik hulláma egyenesen hazánkba indult ki. A kiélesedő szociális viszonyok is megtették a magukét. így tehát nem csodálhatjuk, ha a huszitizmus egy-kettőre elterjedt nálunk, főként Délen és Keleten. A pécsi egyházmegyében 1420 körül még a püspök és a magasrangú papság is rokonszenvezett a huszitizmussal. És igen fontos az a tény, hogy a huszitizmus csehországi terjesztésében tevékeny szerepet játszottak a magyar klerikusok. A 15. század elején számos magyar klerikus látogatta a prágai egyetemet. A huszita átalakulás után sem maradtak el a magyarok. A magyar diákok Hús személyéért és tanaiért lelkesedtek, ő maga tesz említést magyar tanítványairól, akiktől egy keveset magyarul is tanult. A prágai magyar diákok közül többén a már említett pécsi egyházmegyéből jöttek, így Bálint és Tamás klerikusok Pécsről, egy másik Bálint pedig a szerémségi Újlakról. Körükben keresi az újabb kutatás a Biblia első magyar fordítóit. Hús személye és tanítása iránt nagyon lelkesedtek ezek a magyar papok és egyetemi viták, prédikációk formájában buzgón terjesztették a csehek között meggyőződésüket, mind Prágában, mind Csehország többi vidékén. Nemcsak fiatalabb, hanem idősebb papok is akadtak közöttük, így Laurini János nyitrai kanonok, akinek visszatarerése után kellemetlenségei is voltak emiatt egyházmegyéjében. Elmondhatjuk tehát: a huszita reformgondolatok gyors elterjedését nemcsak saját vezéreinek köszönheti a cseh nép, hanem a Prágában tanuló magyar klérus buigó és lelkes közreműködésének is.

Igen jellemző, hogy a magyarok többnyire éppen a huszitizmus radikálisabb áramlatai iránt voltak fogékonyak. Az 1437. év nagy erdélyi parasztlázadása ennek a cseh-magyar huszita reformvágynak volt eredménye. És a legradikálisabb huszita szekta, a „testvérek“ (bratfiky) mozgalma számos ösztönzést nyer magyar emberek közreműködése révén. A nagy cseh condottiere, Giskra János uralma alatt, aki mint a Habsburgok és később mint Mátyás király hűbérese birtokolja a Felvidék számos megyéjét, fejlődik ki ez a harcias keménységű szekta. Magyar nemesek is tartoznak hozzá, így Podmaniczky János és Csicseri Zsigmond. Az egész szekta, amelynek csehekén és magyarokon kívül más szláv népek fiai, sőt németek is tagjai, itt Magyarországon jön létre és virágzik több mint tizenöt éven át. Bár a vallásos elem ezeknél hát-

térbe szorul a harciasság mögött, a „testvérek“ mégis hozzájárulnak a huszita öntudat erősödéséhez, s így a jövőbe mutatnak. Gondoljunk csak a 16. és 17. század) „cseh testvéreire“! Különben úgy látszik, hogy a huszita haditechnika is köszönhet valamit a magyarságnak, mert a híres huszita szekérvárok voltakép a régi magyar harcmodor folytatásai. Másfelől a vitéz cseh katonák jelentős mértékben hozzájárultak Hunyadi János balkáni hadi sikereihez. A nagy magyar vezér mindig elismeréssel nyilatkozott róluk, fia, Mátyás király pedig jelentős szerepet juttatott nekik a híres „fekete sereg“ megszervezésében.

A 15—16. századi fordulója a keletközépeurópai humanizmus kibontakozását hozza. Már a magyar quattrocento második felének ragyogó élete, Mátyás renaissance-udvara hatást gyakorolhatott a csehekre. Mátyás jól tudott csehül, első felesége Poajebrád Katalin volt, a cseh király leánya. A cseheket maga köré akarta tömöríteni, később pedig a cseh korona megszerzésére törekedett. Nagy királyunk humanista világa egészen a cseh barokk-humanizmusig veti fénykévéit, egészen Bohuslav Balbínig. Mátyás király udvarában sajátos magyar—cseh renaissance-atmoszféra alakult ki, cseh és magyar nemesek, katonák, diplomaták részvételével. A cseh nemesek itt szívták magukba a renaissance latin szellemét. Ez a magyar—cseh renaissance él azután tovább a Jagellók udvarában.

A mátyási renaissance nagy élményére épít a Jagellók udvari humanizmusa. Igen fontos, hogy Csehország és Magyarország most egy uralkodócsalád alatt egyesültek. Buda ennek az egyesülésnek középpontja, szellemi téren is. Itt működik a Jagellók cseh kancelláriája, a keletközépeurópai humanizmus egyik legjelentősebb centruma. A kancellária cseh humanistái első kézből kapják a magyar renaissance szellemi kincseit, érthetjük, miért szenteli magát Ján Slechta, az 1495 és 1511 közt Budán működő cseh humanista, a görög tanulmányoknak, és miért ír „Mikrokosmos“ címmel platóni dialógust a test és lélek viszonyáról. Itt a magyar renaissance-légkör erőteljes behatásával állunk szemben. Olmützi Ágoston, a cseh helyettes kancellár a budai környezetben magyar történeti tárgyú eposzt írt (ez, sajnos, elveszett), és a teológiai tanulmányokhoz nyer ösztönzést.

Az egész magyar nagy-renaissance humanizmus a szó legigazibb értelmében. Mint a nagy olaszok, Petrarától Ficinoig és Sadoletoig, úgy a magyar szellemi élet is arra törekszik 1500 körül, hogy kereszténységet és platónizmust, antik magatartást és metafizikai elmélyülést harmóniába hozzon. Ez az oka annak, miért érzi magát Hassensteini

Lobkowitz Bohuszláv, a legnagyobb cseh humanista, oly boldognak ebben a magyar környezetben, és miért kap itt annyi ösztönzést. Bohuszláv, akiben az olasz szellemi megújulás és a későgótikus német misztika ihletései valóban humanista összhangban egyesülnek, magyar barátjaival, Szatmári Györggyel, Móré Fülöppel, Thurzó Zsigmonddal, Várdai Pállal a Corvin-könyvtár pompás gyűjteményét látogatja, s főpapi mecénásainak házában platonista symposionokat rendez. A cseh kör egyik humanistája, Taurinus Stieröxel János Magyarországon is marad, és az erdélyi egyházmegye kanonokja lesz. Epikus költeménye, a magyar parasztlázadást megéneklő „Stauromachia“ rikító színeivel, a humanista pathosz gyakran ideges mozgalmasságú feloldásával, gótikus elemek, víziók felbukkanásával már az átmenetet példázza, a humanista nagyrenaissance átmenetét a manierizmus feldúlt világába.

A manierizmus a 16. század korstílus. Ez a század a cseh vallásos mozgalom újbóli fellángolását hozza magával. Az európai protestantizmus kiterjedése új életre keltette a huszitizmus csíráit, amelyek lapangva tovább éltek a „cseh testvérek“ közösségeiben. A testvérközösségek nagyrésze a kálvinizmus felé tájékozódik. Kálvin jegyében állanak összeköttetések Magyarországgal is. „Debrecen a világ első tíz köztársasága közé számít“ — írja mélyre pillantva és szellemesen Cs. Szabó László. „A lélek megőrizte azt a köztársaságot, amely eredetileg egy szegény prédikátor műve volt.“ Ez a város a keletközépeurópai életforma olyan aspektusát mutatja, amely mélységesen rokon a cseh testvérekével. És a „szegény prédikátor“ Méliusz Juhász Péter volt az a férfi, aki a csehek figyelmét először fölhívta erre a városra. Igaz, Méliusz és a magyarbródi cseh prédikátor. Petr Ptéek levélváltása és eszmecseréje még meglehetősen negatíven végződött. Debrecen azonban újra meg újra magához vonzotta a cseh protestánsok pillantását, főként a fehérhegyi csata utáni időkben. És Debrecenből indult ki a 18. században a cseh protestantizmus megújulása.

Előbb azonban a küzdelem, az ínség és az elnyomás évei köszöntöttek be a cseh-testvérek számára. Ezekben a nehéz időkben a magyar protestantizmus mindig az elnyomott csehek oldalán állott. Bocskay és Bethlen nemcsak a magyar, hanem a cseh vallásszabadságért is fegyvert ragadott. Bocskay keletközépeurópai szabadságharcának sikerült is javítani a cseh-testvérek helyzetén. Bethlen Gábor, a szabad Erdély legnagyobb fejedelme, ugyancsak meghallotta a cseh és morva nemesség segélykiáltását és kiáltványában ömellöttük is hitet tett. Igazi barokk nagyvonalúsággal mondja itt ki tolerancia-gondolatát, amely meg akarja

szüntetni az üldözést és helyébe a kölcsönös szeretet és a szent egyetértés szellemét akarja állítani. De a magyarországi harcok gátolták előnyomulását a cseh föld felé, és így bekövetkezett a fehérhegyi csata.

A westfáliai békében a cseh protestánsok vallási szabadságának reménye teljesen megsemmisült. És ekkor kezdődik meg Magyarország döntő szerepe a cseh protestantizmus történetében. A cseh testvérek közösségének tagjai, lelkszei magyar földön találnak menekvést és második hazát, egészen Erdélyig. A magyar protestáns nemesség nemcsak saját vallási jogait védi féltékenyen, hanem védőn tartja kezét a szegény elzöttek fölé is. A cseh testvérek beilleszkednek a magyarországi kálvinizmus egyházi kormányzatába és hitvallásuk is egyre több kálvinista jeggyel bővül.

Ezekben az összefüggésekben jelenik meg Valesius János nemes alakja. Ő a hazánkban élő cseh protestánsok első püspöke. Személye már átvezet a 18. századba. Valesius félnőtt korában kezdi el a teológiai tanulmányokat a debreceni kollégiumban, hogy szétszórta népe lelki gondozásának szentelhesse életét. A magyar kálvinisták minden vonatkozásban támogatják, s így sikerül is a pozsonymegyei Rété papi tisztjét elnyernie. Rété magyar falu, de Valesius nemcsak magyar protestáns híveit gondolzza, hanem mint vándorprédikátor, fölkeresi a Felvidéken szétszórva élő cseh testvéreit is. Nemsokára elnyeri a püspöki címet. Az elkészt ellenreformáció nehézségeket gördít útjába, de ezek nem törnek meg akarátát. Hosszú élet után a század második felében hal meg.

Az egész 18. század folyamán sok cseh ifjú kereste föl a menekültek köréből a debreceni kollégiumot, és sokan végezték el ott teológiai tanulmányaikat. Ajmikor pedig 1781-ben II. József híres türelmi rendeletével visszaadja a cseh protestánsok vallásszabadságát, Debrecen és Sárospatak főiskolái sietnek legelőször az újjáéledő cseh protestantizmus segítségére. Keletmagyarország két nagy kálvinista középpontjából idősebb és fiatalabb lelkszek serege árad ki Csehországba, ahol az új gyülekezetek lelkipásztorra várnak. 1782 és 1784 között, amikor a legtöbb cseh gyülekezet alakul, mennek ki a legtöbben, de kisebb hullámokban egészen a biedermeier-korszakig tart ez a kiáradás. Az 1782 körül kitelepedett lelkszek nagy része még 1820 és 1840 közt is áldásos működést fejt ki új hazájában. De még 1870 táján is találunk magyar protestáns papokat Csehországban.

Az ismét szabad cseh református egyház első püspöke magyar ember, Kovács Ferenc. Magyar az utódja, Szűcs Sámuel. És 1821-ig magya-

rok töltik be a püspöki hivatást. Ekkor választják a2 első csehet, Kubesch Mátyás személyében.

Érdekes sok protestáns magyar pap életpályája és fontos is a cseh szellemtörténet számára. Ilyen érdekes jelenség Végh János, a dunántúli protestantizmus szülötte, a csehiraagyar kapcsolatok erősítője. 1755-ben született a veszprémmegyei Fokszabadiban. Szilasi gyermekkora után a sárospataki főiskolára kerül. 1782 óta Csehország különböző gyülekezeteiben teljesít papi hivatást. A prágai kerület esperese lesz és nagy irodalmi működést fejt ki cseh és német nyelven. Imakönyve tizenháromnál több kiadásban jelenik meg: a cseh protestánsok mindmáig használják. Fontos egyháztörténeti művet is ír: „Nachricht von der Entstehung der reformierten Gemeinden, in Böhmen“ címmel. Nebuselben hal meg, 1830-ban..

Nemcsak a magyar reformációból, de a magyar ellenreformációból is száznak vezetnek Csehország felé. Pázmány Péter Nagyszombatban, a magyar-szláv nyelvhatáron alapította. egyetemét. A katolicizmus bátyájának szánta ezt az egyetemet nemcsak a magyarok és szlovákok, de a morvák számára is. Hisz a szomszédos Morvaország különösen „eretnek“ földnek számított. Az egyetem nyomdája sok cseh művet ad ki az ellenreformáció szolgálatában. Igaz, a protestantizmus hatására ezidőtájt 2 szlovákoknál is a cseh az irodalmi nyelv. Erről az ellenreformáció szintén tudomást kénytelen venni. Helyesen állapítja meg Gogolák Lajos: „A nagyszombati jezsuiták közeli kapcsolatban állottak a cseh jezsuitákkal s a nép felé szívesen és soká használták a cseh jezsuitáktól készen kapott színes, lágy haj latos barokk nyelvet.“ A katolikus írók ugyan bőségesen telítik szlovakizmusokkal ezt a nyelvet, mégis, az a tény, hogy a szlovák irodalmi nyelv csak a 19. században keletkezik, arra enged következtetni, hogy a nagyszombati, kör magyar és szlovák ellenreformátori tudatosan ragaszkodtak a cseh nyelvhez, azzal az elgondolással, hogy eizmiek terjedését a csehek és morvák közt is biztosítsák. Ezt az is bizonyítja, hogy még 1746-ban tudatosan hangsúlyozza a címben is cseh nyelvűségét a katolikus restauráció, egyik terméke, egy liturgikus vezérkönyv a hívők számára. (Swaté Gednánj a cwjcenj, aneb nábozny spusob wykladati wssechny swaté rimsko katolicke... obycegne wykoná agj. Na cesko prelozene od Frantisska Antonjna Nedomanna.)

A magyar papság támogatásával Nagyszombatban megjelent cseh nyelvű munkák jelentős része az elkésett ellenreformáció jegyét hordozza. Még 1700 táján polemikus .művek látnak napvilágot, mint a Prawa Katolicka Rucny Knyzka (1695), Tamássy Miklós fordításában.

Szentiványi Márton hitvitázó művei, a *Viginti Quatuor Dubia* és a *Qu'mquag'mta. Rationes et Motiva* 1700-ban, illetve 1716-ban jelennek meg cseh fordításban. 1708-ban „Oktató-könyv“ jelenik meg a nem-katolikusok számára (Winaucenj Nekatolika), 1717 a katolikusokat a protestánsoktól elválasztó hittételek jegyzéke (Clanky neghlawnegssy wyry katolicke, mezy nekatolikem a katolikem). Ez csupán néhány kiragadott példa: számukat tetszés szerint növelhetnők, más felvidéki nyomdák termékeivel is. A polémia mellett azonban nemsokára megjelenik a középkori-katolikus ordo-gondolat, átültetve a barokk katolicizmus szellemiségébe. Ennek a szellemnek egyik első példája az 1674-ben és 1690-ben kiadott „Szeráfi Aranyhegy“ (Hóra Zlatta Seraffinska). Czetei Márton pozsonyi kanonok magyarázza benne Assisi Szent Ferenc reguláit. Sok hasonló könyv követi ezt a kiadványt. Barokk címük arról tanúskodik, hogy az elkésett ellenreformációs áramlat mellett egyre inkább erősödik a barokk áramlat is. 1720 után majdnem teljesen eltűnik a hitvita, és egy inkább épületes és ájtatos, misztikus és barokk szellemű irány lép helyébe.

Vilém Bitnar, az érdekes cseh barokk-kutató, egyik ragyogó tanulmányában a cseh irodalmi barokk két ágát különböztette meg: a barokk-gótikát és a barokk-humanizmust. Ez a kettéosztás a magyar irodalomra és a magyar-cseh irodalmi kapcsolatokra is alkalmazható. Az ellenreformációs polémia elapadása után a nagyszombati egyetem nyomdája főként a barokk-gótikus irány termékeit közvetíti a cseh közönség felé. Már a középkori ordo-gondolatra történt utalásunk fel akarta erre hívni a figyelmet. Futó végigtekintés elegendő, hogy ennek a kultúrközvetítésnek barokk-gótikus jellegét, fölismerjük. Ebbe az áramlatba tartozik a számos „ars monendi“, ez a most megint igen népszerű műfaj. Például a „Az örök élethez vezérlő aranyforrás“ (Zlaty Pramen weducej k Žiwotu wecnému), mely 1698-ban és 1716-ban jelenik meg. 1716-ban Tarnóczi István műve, a „Holtig való barátság“ is cseh fordítást kap. Barokk ájtatosság-sorozatok leírását adja ki a nagyszombati egyetemi nyomda a csehül olvasó katolikusok számára, így a szakolcai jezsuiták tíznapos Szent Ignác-ájtatosságát (Dewit denny poboznost ke ctj swateho otce a patriarchy, Ignacya zakladaela towariszrwa Gezyssoweho, 1718), thaumaturgiai műveket, például „a legszentségesebb úrnő, a máriacelli Szűz Mária mennybeli csoda tetteit“ (Djwotwornica nebeska nayswetegssy Panna Maria Cellenska, 1726), és misztikus-aszkétikus munkákat, mint amilyenek a magyarból fordított „Keresztényi oktatás zsengeje a szent kereszt jegyéről“ (Wynauceni krest'anske prwné o znamenj

swatého Krize, 1720), „A legszentségesebb és oszthatatlan Háromság“ (Neyswetegssy a nerozdilnej Trogice, 1727), a „Lelki rózsák, vagy szép és kedves ájtatosság Jézushoz és Máriához, a Rózsafüzér legszentségesebb királynőjéhez“ (Ruze düchownj, to gest: pekna a ljbezná poboznost k Gezissy a Maryi neyswetegssyho ruzence kralowne, 1736).

Nagyszombat egyetemének ez a kulturális közvetítő-tevékenysége olykor érdekes összefüggésekre mutat rá. Egy kiemelkedő példa: 1768-ban Ján Walassyk csehre fordítja Illyés Andrásnak, a nagy erdélyi püspöknek magyarnyelvű szent-életrajzait. Illyés maga soká élt Rómában és olasz szöveg nyomán dolgozott. Az olasz szöveg pedig spanyol eredetűnek, Alfonso Villega művének volt fordítása. A barokk szellem terméke tehát négy nyelv közegén áramlik át, míg az Ibériai félszigettől eljut a nyugati szlávokhoz.

Illyés Erdélyből származott, de életének jelentős részét nyugati magyar földön töltötte és ennek szellemiségébe olvadt bele. Ezt a nyugati magyar szellemet tolmácsolják a nagyszombati kiadványok. Egy 1714-ből való nyomtatvány (Bratrstwo musrkeho y zenskeso pohlawy na krjzj Umiragjcyho Krista Gezjssa a bolestnej matky geho) a dunántúli barokkban olyannyira kedvelt „Congregationes Agoniae“, a boldog halál testvéreleteinek eszméjét terjeszti. Figyelmet érdemel, hogy a győri Congregatio Agoniae művészi, barokkos gótikával, eksztatikus mozgalmassággal telített Kálváriája majdnem ugyanabból az időből, 1717-ből származik. A győri Kálvária és a nagyszombati kiadvány ugyanannak a szellemtörténeti folyamatnak kifejezője. A dunántúli barokk visszhangja az is, hogy 1738-ban Regisi Szt. Ferenc életrajza jelenik meg (Kratka obsazeni ziwota Regis Frantisska). Ebben az évben ünnepelték fényes előadásokkal Budán az új szentet.

Nemcsak a papság, hanem a főnemesség is gondoskodik a dunántúli barokk műveltség elterjesztéséről a csehek körében. Herceg Eszterházy Pál, a dunántúli barokk nagy mecénása és szellemi ösztönzője pl. Frantisek Babcansky thaumaturgiai munkájának kiadását teszi lehetővé. A könyv a fertőboldogasszonyi Mária-kép csodáiról szól (Zwazek Kwittkúw Na Lukach Marianskych pri Gezeru u Najzydle zebranych, Bécs, 1698). A „Virágcsokor“ bécsi kiadási helye arról tanúskodik, hogy Eszterházy vele a „Propaganda Fidei“ ügyét Magyarországon kívül, azaz a csehknél is szolgálni akarta. Az egész mű misztikus beállítottság terméke, és gazdagon merít az európai irracionizmus nagy hagyományából. Dionysius Areopagitáról Sienai Szt. Katalinig és Ruysbroekig. Magyar és cseh katolikus barokk szoros összefüggését bizonyítja az az

adat is, amely szerint az 1745. év szakolcai fényes Xavéri Szénit Ferenc-ünnepségekre, amelyeket a jezsuiták rendeztek kilenc napon át nagy pompával, számtalan hívó jött át Morvaországból. A magyar jezsuiták rendházi évkönyveinek részletes átkutatása bizonyára még szaporítaná a cseh-magyar kapcsolatok bacokk-korbéli adatait. Erőtéljes volt a kapcsolat a 17. és 18. században a magyar és cseh piaristák között is.

A barokk korszak misztikus és aszkétikus hagyományait hordozza a két nagy magyar jezsuita író, Nádasai János és Hevenesi Gábor is. Ha a nagyszombati egyetem csehnyelvű kiadványait elsősorban a szlovák olvasóknak, nemkülönben a Magyarországgal határos Morvaországnak szánta, amely utóbbihoz Nagyszombat közelebb esett, mint Prága, úgy Nádasai és Hevenesi misztikus és aszkétikus traktátusai egyenesen Prágában jelennek meg és így az egész cseh közönséghez megtalálják az utat. Nyelvük természetesen latin: így hát csak humanista műveltségű olvasók jöhetnek számításba. Nádasai és Hevenesi egész munkásságukkal a barokk-gótika és a barokk-humanizmus mesgyéjén állanak. Nádasai latinnyelvű művei nyolcszor látnak Prágában napvilágot. 1644-ben és 1690-ben jelennek meg elmékedései: „Maria, Agonizantium Mater“, 1659-ben etikai munkája: „Diurnum Quotidianae Virtutis e variis Jesu et Mariae sodalium concinnatum“, végül egymásután öt könyv: „Annus Hebdomadatum Coelestium“ (1663), „Annus Joannis“ (1664), „Hebdomada SS. Ignatii et Xaverii cultui et imitationi sacra“ (1665), „Aspirationes theologicae“ és „Seraphinus Divini Amoris (mindkettő 1666). Hevenesitől Xavéri Szent Ferenc életrajza (Flores Indici, 1697), továbbá Loyolai Szent Ignác mondásainak gyűjteménye (Scintillae Ignatianae, 1709) jelenik meg Prágában. Nádasinak a Péntekről írott műve 1660-ban cseh fordítást is kap (Pátek Rok Wkftzowaneho Boha Gezisse). Ebben az összefüggésben kell megemlítenünk Kollescsányi Ádám magyar pálos atyát, aki 1688-ban, cseh ünnepi beszédet mondott Prágában Szent Vencel tiszteletére.

Két nagy egyéniség emelkedik ki a cseh barokk-humanisták sorából: Comenius, a gondolkodó és nevelő, és Balbinus, a történétíró. Mindketten hatásokat és ösztönzéseket nyernek a magyar kultúráról. Ismeretes, hogy Comenius négy esztendő teltöltött Magyarországon, mint a sárospataki kollégium pedagógiai vezetője (1650—54). A Rákóczi-család különösképpen érdeklődött a nagy cseh humanista iránt. Már 1643-ban meg akarják hívni a gyulafehérvári főiskolára, Alstedtnek, a nagy német panszófnak megürült katedrájára. Biesterfeld, a fiatal Rákóczi Zsigmond nevelője három filozófust ajánl tanítványának olvas-

mányul, az európai barokk-univerzalizmus három nagy képviselőjét: Bacon, Campanellát és Comeniust. Sárospatakon pedig, az ifjú Zsigmond herceg és anyja, Lórántffy Zsuzsanna tartózkodási helyén, ott működik Tolnai Dali János, az új nyugati filozófia kitűnő ismerője, a panszófikus gondolat és módszer hazai úttörője.

Comenius már 1650 májusában Felsőmagyarországon tölt néhány hetet: a cseh menekülteket látogatja meg, és Sárospatakra is eljut. Ez év októberében azután négy esztendőre Sárospatakra költözik. Ha voltak is személyi és tárgyi természetű, nehézségei, ha nem is tudta teljesen célhoz juttatni iskolai reformját, a magyar évek mégis jelentőségteljesek és termékenyek voltak számára. A Rákócziak támogatása gondtalan, nyugodt életet biztosított Comeniusnak: művelt környezete gondolatainak továbbépítésére ihlette. Több programot-adó beszédjén kívül itt írja meg *„Illustri Patakinæ Schoiæ Idea“* c. művét. A barokk humanizmus univerzaliztikus eszméit fejt ki benne; mély meggyőző erővel: a bölcsesség és a „pietas“ gondolatát, a művészi és etikai ízlés kifinomítását, az emberiség ideálját. Új benne az, hogy épp itt, magyar környezetben merül föl először az öntevékenység, a szemléletesség, a lépcsőzetesen fokozatos haladás gondolata Comeniusnál. És itt írja három latin-nyelvi tankönyvét (*Vestibuium, Janua, Atrium Linguarum*), valamint a méltán világhírűvé vált *Orbis Pictus*.

Pedagógiai tevékenységén kívül főként politikai tervei bontakoznak ki gazdagon a magyar környezetben. Itt fogamzik meg benne a „secta heroica“, a Világosság Kollégiumának gondolata. A „secta“ feladata volna az igazi emberiség és a szellem univerzalizmusának terjesztése a világban, az igaz kereszténység hirdetése. A vezetés pedig, írja *„Serrrio secretus Nathanis ad“ Davidem“* c. munkájában, a Rákócziakra vár. Az ő hivatásuk, hogy családjukat magasra emeljék, a magyar népet, a szomszéd nemzeteket és egész Európát megmentésük. Ebben a tervzetben nem hiányoznak ugyan a rajongó vonások: ezeket Drabik, a felvidéki cseh exiláns-pap hatásának kell tulajdonítanunk, akiben, a barokk lélek hisztérikus és exaltált látomások túlzásaiban tört elő; mégis, meg kell látni Comenius szép és nemes gondolatai mögött a pozitívumot is: a magyar Erdély ihletését.

Amikor Comenius az erdélyi fejedelemséghez tartozó Sárospatakra ért, még élt valami Erdély aranykorából. Bethlen Gábor alkotása volt ez az aranykor. Ő hozta meg Erdélynek a virágzást, a szellemi és gazdasági föllendülést, a vallási békét. Bár protestáns volt, mégis a legnemesebb tolerancia szellemében működött, s mint láttuk, még fegyvert is a

vallási türelem szolgálatában ragadott. És még I. Rákóczi György is azon volt a maga módján, hogy a belső harmónia és az egészséges expanzió egyensúlyát fenntartsa. Csupán akkor következett be a bukás, amikor fia, II. Rákóczi György alatt az expanzió jutott túlsúlyra.

Az erdélyi állameszme látszik tükröződni a „Gentis felicitas“ comeniusi művében, melyet a Rákócziaknak ajánlott. Egészen Bethlen Gábor hagyományának szellemében sorolja föl a nemzet boldogságának alkotó tényezőit: az egészséges népességet, a föld gazdagságát, idegenek hiányát, békés szomszédokat, járatosságot a harcban, belső egyességet, jó törvényeket és közhivatalokat, az uralkodó hazai származását, a közszabadságot, a nép vidám kedélyét, a tudomány és művészet virágzását, a biztonságot, helyes nevelést, a vallás tisztaságát, Isten jelenlétét, a külföld¹ csodálatát. Ezt követik a jelen állapotok bírálata és javaslatok a helyzet megjavítására. Az egyéni buzgóság mellett Isten segítségére van szükség, nemkülönben a bölcsesség, nagylelkűség és bátorság erényeire. Bölcs és hősi vezérre van szükség, Isten fegyverhordozójára. Csak egy vezér kell: és ez II. Rákóczi György legyen.

A sors iróniája, hogy épp ez a fejedelem vezette országát a szerencsétlen lengyel hadjárattal a romlásba. De ha igazi vezéregyéniség lett volna, Comenius tanácsait követve soha sem sejtett virágkorba vezethette volna Keletközépeurópa népeit. — Hogy pedig Comenius Magyarországon ideákat terjeszthetett és ideákat kaphatott, az a kelet-középeurópai lélek mélységes egyöntetűségéről tanúskodik. Misztika és racionalizmus egymásmellettsége, amit F. X. Šalda, a nagy cseh irodalomtudós, tipikus szláv vonásnak tart Comeniusban, valójában általános kelet-középeurópai vonás. Így egyesíti magában Comenius kortársa és hitestvére, -az ugyancsak a keleti magyar kultúrkörben élő debreceni Apáti Miklós, Böhme misztikáját és Descartes racionalizmusát.

A másik nagy cseh barokk humanista, a jezsuita Bohuslav Balbín* úttörő és alapvető történelmi kutatásaiban jut hazánk történetével kapcsolatba. A két nép történelmi összefüggései hűséges krónikást nyernek benne. Nagy munkája, a „História de ducibus ac regibus Bohemiae“ (Prága, 1735), a barokk tudományosságnak ez a remeke, pontosan beszámol a II. Ottokár és IV. Béla alatt történt magyar eseményekről, szól a tatárokról és a kurucokról, ismeri V. László, Hunyadi Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos sorsát, a török és erdélyi harcokat. Forrásai a magyar humanizmus erős hatását mutatják. Ismeri és használja Bonfini és Brodaricsot. Igen nagy mértékben merít magyar kútfőből másik nagy műve, az „Epitome historica rerum Bohemicarum“ (Prága, 1677). Bon-

finit itt majd minden fejezetben idézi. Persze, ahol Bonfini erőteljesebben kiemeli a magyar álláspontot, ott Balbinus a maga cseh álláspontját energikusan szembeállítja vele. De azért a vita mindig megmarad a tudományos komolyság keretei között. Ez egyébként a modern cseh tudományosságának is jótulajdonsága volt, noha 1918 és 1938 közt sokkal nagyobb volt a politika-okozta feszültség a két nemzet közt.

Bonfinit a helyenkinti polémia dacára is igen becsüli Balbinus. Kívülről még a 16. század nagy magyar humanistáit, Zsámboki Jánost és Dudith Andrást használja. 16. századi események kapcsán azonkívül bizonyos „Ungarici Scriptores“-t emleget, munkájának 604. lapján. Neveket nem említ, de az egész összefüggésből arra következtethetünk, hogy a magyar késő-humanizmus két nagy historikusát: Forgáchot és Istvánffyot gondolja. A magyar középkor egyik fontos kútforrását, Hartvik győri püspök Szent István-legendáját ugyancsak ismeri, igaz, hogy csupán másodkézből. Baibin egyébként személyesen is járt Magyarországon.

A magyar protestantizmus csehországi hatásának tárgyalásánál már ismételtelen átléptük a 19. század küszöbét. Most ideje, hogy végleg áthaladjunk ezen a küszöbön és a kelet-középeurópai biedermeier-tégyük szemléletünk tárgyává. Brisits Frigyes a 19. század első feléről írott ragyogó művében egykorú terminussal „a nyelvszeretés epochájának“ nevezte a kort. A kifejezést nyugodtan: áttehetjük a cseh szellemtörténetbe, mert Csehországban ugyancsak hősiesség folyik ezidőtájt a nemzeti nyelv jogaiért, a nemzeti művelődésért, a nemzeti sajátosságokért. Hazánk méltán dicsekedhetik azzal, hogy számos ösztönzést adott „é harchoz.

A magyar biedermeier nyelvi és kulturális törekvéseiről érkező hírek a hasonló igyekezetű cseh körökben állandó és mély érdeklődést keltenek. Amikor még a 18. század végén magyar tanszéket állítanak föl a pesti egyetemen, a csehek arra törnek, hogy a prágai német egyetem is kapjon cseh katedrát. Szoros a kapcsolat a hazafias érzelmű cseh és magyar nemesség közt. Sternberg Joachim gróf a Cseh Nemzeti Múzeum megszervezéseért folytatott munkájában Széchenyi Ferenc gróf példáját követi. Magyarországra utazik, meglátja nálunk mindenütt az új nemzeti és művelődési erők fölfakadását és hathatós inspirációkat nyer belőlük. Két jeles cseh író, Kaubek és Jungimann, a magyar nyelvfejlesztésre figyelmezteti honfitársait. És az egész cseh közvélemény figyelemmel kíséri a Magyar Tudományos Akadémia, valamint a Nemzeti Színház fejlődését. Példát és ösztönzést látnak benne a cseh nép

számára. Főleg két prágai folyóirat: a Česká Vceia (Cseh méh) és a Kvcty Ceské (Cseh virágok. Valódi biedermeier-címek!) lapjain tükröződik ez az érdeklődés, nemkülönben az Ost und West cikkeiben. Ez a prágai német újság azt a nemes célt tűzte maga elé, hogy a németeket és a szlávokat a szellem síkján közelebb hozza egymáshoz. A kései beiedermeierben ehhez járul még az új cseh folyóirat, a Lumir, amely főként a magyar színjátszás iránt érdeklődik, A Česká Vcela lapjain tűnik föl Csehországban először Petőfi neve, 1844-ben.

Három cseh szellemi vezér: Vinařický, Kampelík és Kolovrat tekint különös érdeklődéssel a magyar példára, amikor a cseh nyelv ápolásán, a cseh kultúra emelésén dolgozik. Vinařický magyar példa nyomán 1832-ben tervet készít, mint kellene a cseh nyelvet az oktatásba bevezetni, Kampelík a magyarok egyéb erényei mellett főleg anyanyelvük szeretetét csodálja (1837), Kolovrat pedig 1840-ben beszédet intéz a cseh akadémia küldöttségéhez és a magyar minta követésére buzdítja őket. — A politika terén ugyancsak megtaláljuk a magyar ihletést. Josef Václav Fric, a 40-es évek cseh szabadságmozgalmának vezetője haladó magyar körökkel áll kapcsolatban. Magyar szolidaritását csak emeli az, hogy a bécsi abszolutizmus épp elnyomott hazánkba internálja. Vele ellentétben Karel Havlicek Borovský ellenséges szemmel tekint Magyarországi a. De Havlicek is érdeklődéssel, néha egyenesen tetszéssel figyelni nemzetünk kulturális és politikai munkásságát.

Szellemi közvetítést végez Magyarország és Csehország közt az a számos magyar utazó is, aki a biedermeier folyamán Prágába jut és élénk szimpátiával (tekint a csehekre és művelődésükre. Sok köztük a magyar reformkor nagy egyénisége: Toldy Ferenc, Szalay László, Széchenyi István gróf, Pulszky Ferenc, Szemere Bertalan. Naplójegyzeteikben meleg színekkel festik prágai élményeiket. Mindnyájan fölveszik az érintkezést a cseh szellemi élet vezetőivel. Főleg Václav Hankának van sok magyar ismerőse. Az így létrejövő kapcsolatok nagy értéke kölcsönösségükben rejlik: a magyarok megismerik a cseh kultúrát, a csehek a magyarokét. Ez annál könnyebb, mert a magyar biedermeiert mély humanitárius érzések töltik el és szívesen érdeklődik és lelkesedik a kisebb népek iránt. Egy magyar vidéki városban például hangversenyt rendeznek a biedermeier-korban az Érchegység ínséget szenvedő cseh lakói számára. A dunántúli protestánsok pedig még 1844-ben is gyűjtést rendeznek cseh testvéreik javára.

A biedermeier Magyarország szellemi légköre Palacky Ferencre, a cseh megújulás vezető egyéniségére, a nagy történetíróra gyakorolta a

legnagyobb hatást. Tíz évig élt hazánk földjén: itt töltötte ifjúságának legszebb szakaszát. Atyja 1809-ben küldte a itrencsényi evangélikus gimnáziumba. Itt, a régi Felsőmagyarország szlovák protestantizmusában még elevenen éltek a huszita hagyományok. Csehországban ezidőtájt szinte már teljesen kihalt a huszitizmus emléke: az ifjú Palackynak a magyarországi szlovákok közé kellett jönnie, hogy trencsényi szállásadójának, a magyar nemesi származású, de elszlovákosodott lelkes protestáns Bakosnak hatása alatt, és régi cseh-szlovák vallásos könyveket olvasva, felfedezze a huszita eszményt. 1812-ben iskolát változtat és Pozsony híres evangélikus liceumát keresi föl. Idejön addig Sopronban tanuló öccse is. Pozsonyban, az akkori magyar fővárosban, Palacky a társadalom és a szellem elitjével ismerkedik meg. A magyar arisztokrácia szeretettel fogadja a zseniális cseh ifjút. Iskolái befejeztével a Ghyczy- és Csúzy-családoknál lesz nevelő. Az Apponyi-, Gvadányi-, Szerdahelyi-családokhoz is baráti szálak fűzik. Különösen termékeny az ifjú Ghyczy Miklóssal kötött barátsága. Ezek az arisztokrata körök kivétel nélkül nagyműveltségűek és szalonjaikban szívesen foglalkoznak a nyelv, az irodalom, a művészet művelésével. A magyar nyelv renaissancea, a magyar irodalom megújítása mélységesen megihletti Palackyt. Alkalmat nyer. hogy a magyar kastélyok könyvtáraiban, levéltáraiban kutasson, s arisztokrata pártfogóival hosszú utakat tesz a Duna mentén, Pozsony, Nyittha, Komárom, Bars és Heves megyékben. Egészen a Tiszáig eljut. Már az iskolában megtanul magyarul: nemsokára folyékonyan bírja nyelvünket. Palacky különben is nyelvzseni; majdnem minden európai nyelven ért. Sokat és szívesen olvassa a magyar irodalmat, s fejlődését biztos pillantással ítéli meg. Egyik cseh tanulmányában (*O národ'ech uherskych zvláste Slovansch, Casopis Ceského Muzea, 1829*) nagy tárgyilagossággal jellemzi a magyar szellem alakulásának előnyeit és hátrányait, nemkülönben irodalmunk helyzetét. Különösen kiemeli Kazinczy, Berzsényi, Vörösmarty és a két Kisfaludy érdemeit.

Berzsényi Dániel volt Palacky legnagyobb magyar irodalmi élménye. A dunántúli későbarokk hagyományaiban gyökeredző nagy magyar romantikus, aki hatalmas verseiben mesteri módon egyesíti a kozmikus pathoszt és az antik forma fegyelmezetttségét, egyenesen lenyűgöző hatást tesz Palackyra. Berzsényi költeményei ott vannak első magyar olvasmányai közt, az antik metrum csehnyelvű utánzására ösztönzik s még később is, amikor már rég elhagyta hazánkat, nem lankadó lelkesedéssel ír a nagy magyar költőről.

Amint má'la nagyszombati egyetem csehnyelvű nyomtatványaiban, úgy itt is, Palacky Berzsényi-rajongásában a dunántúli kultúrkör hatása jelenik meg. Sárkány Oszkár szakavatott tekintettel látja meg Pozsony, s ezzel együtt Pafacky irodalmi műveltségének dunántúli jellegét. Azok a magyar írók, akiket a cseh történész a Casopis hasábjain magasztal, az egy Kazinczy kivételével valamennyien dunántúliak.

E kultúrkör állandó hatása alatt alakul ki az ifjú Palacky biedermeier életformája. Sárkány néhány remek mondattal jellemzi ezt az életformát: „Palacky mindenütt ott van. Politikáról és csillagászatról vitatkozik magyar nemesekkel, fiatal magyar írók terveit és bajait hallgatja, védenceit bálba és látogatóba kíséri, szlovák és szerb barátaival a pozsonyi dombokon bolyong és terveket sző, újságot szerkeszt, verseket ír, könyveket ad ki, levelez és naplót vezet. Szilveszter éjszakáján szigorú bíraskodást tart önmaga fölött és beszámol naplójának a hova fordított időről. Később apró kiadásait jegyezte ilyen aggodalmassággal. Önkénytelenül Jókai százkarú, százoldalú, tökéletes regényhőseire gondolunk, a Kárpáthy Zoltánokra. Palacky is ilyen regényhős. Ez volt annak a kornak elfogadott megjelenési formája.“ — A magyar biedermeier életformájának képe ez, amint Zolnai olyan finoman elemezte; nemes eklekticizmus, a harmónia keresése, a szép, igaz és jó csillagképe alatt, haza és emberiség gondolatának egyeztetése lojális rezignáció, szentimentális természetérzék, filantrópia. Ezek a vonások jelennek meg a fiatal Palackyban is. És a magyar főváros biedermeier-harmóniája, légköre, ahol latinitás és magyarság, németiség és szlovákság békésen találkozik és elegyedik egymással, mint távoli emlék, még az öreg Palacky nagy történetfilozófiai konstrukciójában is vissza-visszajár. „Az osztrák állam ideája“ (Idea státu Rakouského) ez a mű: a keleteurópai népek összetartozásának és egymásra utaltságának sorsszerű értelmét isme ti föl benne. 1834-ben Wilhelm Humboldttal és Schellinggel egyidőben a Magyar Tudományos Akadémia Palackyt is tagjának választotta. A választást megleghangú levélváltás követte a cseh tudós és Döbrentei Gábor, az Akadémia titkára között. Palacky levelében fölajánlotta szolgálatait a magyar történeti kutatásnak. Később is fenntartotta a kapcsolatot magyar tudós-körökkel, így a történetíró gróf Teleki Józseffel és a nyelvész Reguly Antallal; 1861-ben pedig az osztrák birodalmi gyűlésben hevesen felszóltalt Schmerling miniszterelnök magyarellenes beszéde ellen. Bár a túlzó magyar nacionalizmust elítélte, mégis lehetségesnek, sőt szükségesnek látta a magyar-szláv kiegyezést, föderalisztikus alapon.

Palacky mellett a költő Celakovskyt is a dunántúli kultúrkör hatatos inspirációi érik. Bécsi útján, 1822-ben, magyar írókkal ismerkedik meg. Ők hívják föl figyelmét a magyar mese- és népdalgyűjteményekre. Még meglepőbb és fontosabb azonban Kisfaludy Sándor hatása. Celakovsky német fordításban olvassa Himfy szerelmeit, 9 úglát-szik, hogy Kisfaludy híres vár-regéjét, a Tátikát szintén ismerte. Kisfaludy petrarkista-spirituális, biedermeier-romantikus hangulatú szerelmi költeményei azután Ceíakovskyt a „Százlevelű rózsa“ (Ruze stolista) hasonló szellemű, ciklusára ihletik. A cseh lírikus átveszi a magyar versek formáját, versmértékét, epigrammatikus fordulatosságát, és úglát-szik, tartalmukból is ösztönzést merít. Újítása azután követőkre lel a cseh irodalomban. Kisebb költők, mint Furch, Drbohlav és Peska utánozzák.

Mielőtt ík későbbi 19. század Csehországának egyre növekvő magyar szellemi érdeklődését szemügyre vennők, még a szlovákok közre tító szerepéről kell röviden szólanunk. A szlovákok, mint mondottak, lényeg szerint egész a 19. század elejéig a cseh irodalmi nyelvet használták. Szlovák papok nemcsak tudományos, de szépirodalmi műveket is fordítottak magyarból csehre. És föllépett két nagy egyéniség: Ribay György, a kései felvilágosodás. Kollár János a romantika idején. Mindketten evangélikus lelkészek, mindketten erőteljesen képviselik a bohémizmus, sőt a szlávizmus gondolatát. Mégis, sem Ribay, sem Kollár nem szakítható ki a magyar szellemi légkörből, a magyar barokk-humanizmus hagyományaiból, illetve a születő magyar romantika világából. Ezek az áramlatok jótékonyan éreztetik hatásukat múltködésükben. Mindketten csehül írnak, a csehek magukénak számítják őket, szerepük ezért a magyar-cseh kulturális közvetítés szempontjából igen fontos.

Amikor Petőfi föllép, nevét nemsokára a csehek is megismerik. Ezzel kezdődik a csehek élénk és egyre általánosabbá váló érdeklődése a magyar irodalom iránt. Megkezdődik a fordítások kora. Zombory György 1843 és 1937 közt 731 fordításról számol be. Ennyi magyar szépirodalmi művet, 136 író alkotását fordították 94 év alatt csehre. A fordítói tevékenység a miliénium táján, 1892—97 közt, majd 1912-ben éri el csúcspontját.

Művelődéstörténeti szempontból ez a kor négy szakaszra tagolható. Az első, körülbelül 1860-ig, a magyar romantika cseh utórezgéseinek kora. Kisebb és nagyobb romantikusaink prózája, költeményei jelennek meg csehül, Kisfaludy Károly, báró Eötvös József, Garay János, báró Jósika Miklós, Fáy András, Vachoít Sándor munkái.

Főleg az „exotikus“ Magyarország érdekli a cseh olvasót: ez a pusztaromantika kora. Petőfiben szintén sokáig a pusztaköltőjét látják a csehek. A Česká Včela Petőfi-kultusza azonban már komolyabb hangokra talál. Épp ilyen komolyak a nemeslelkű Karel Sabina magyar ismeretei. Kitűnően ismeri és ügyes szemmel ítéli meg a magyar regényes novellairodalmat. Ehhez a korszakhoz tartozik a jeles író, Božena Němcová. Férje oldalán, aki osztrák tisztviselő, hosszabb időt tölt az ötvenes évek Magyarorszáგában és világos pillantással, de szeretettel írja le élményeit. A kései romantika szellemében főleg a népieset keresi. Sok érzéke van a magyar kisvárosok akkortájt még erősen patriarchális életformája iránt is. Ekkor működik Prágában a fiatal Riedl Sándor, mint egyetemi lektor és mint a magyar kultúra buzgó terjesztője.

Erősebb realizmus és demokratikus szellem jellemzi a második korszakot, 1860 után. Most ismerik meg a csehek Petőfi igazi arcát. Ján Neruda, a nagy lírikus, lesz Petőfi legegységesebb cseh hívévé. A rokonlelkűt fedezi föl benne, a demokrácia, az igazság, a szabadság dalosát. Sok versét ülteti át csehre, és nagy örömmel köszönti Túrna és Brábek fordításait. Cseh és magyar líra így egyesül a nép és a szabadság szeretetében. Amint Petőfi a magyar lobogóért lelkesedik és Dózsa Györgyöt említi, úgy énekl meg Neruda Csehország piros-fehér színeit, úgy idézi föl a husziták szellemét. Karel Tůma, Petőfi másik hírnöke, maga is a szabadság vértanúja. Hazafias meggyőződéseért 1868—71 közt börtönben szenved és itt ismeri meg Petőfi verseit. — Ebbe a korszakba, a 19. század második felébe esik a majdnem teljes cseh Jókai-fordítás, G. N. Mayerhoffer műve. Még a 20. században is egyre újabb kiadásokban jelenik meg a csehnyelvű Jókai, és napjainkig a cseh közönség kedvelt olvasmánya. Vajda János és Vörösmarty Mihály néhány költeménye, Mikszáth és Justh novellái, Eötvös Falu jegyzője, Csíky Gergely drámái is ekkor találhatnak cseh fordítót.

Vajda és Justh neve már a harmadik korszakba mutat. Ez a kor 1880—90 körül kezdődik és az első világháborúig tart: a magyar és a cseh szellemi élet nagy megújulásának kora. Belőle emelkedik ki Jaroslav Vrchlicky impozáns alakja. Tudós és költő, számos cseh író és kutató tanítómestere, Rilke mestere és atyai jóbarátja. Vrchlicky a magyar kultúra legnagyobb cseh úttörői közé tartozik. Az ő nevéhez fűződik az új Petőfi-fordításon kívül Arany balladáinak, a Buda halálá-niak és az Ember tragédia;á-nak fordítása. A cseh szellemnek ebben a megújuló korszakában kezd el Masaryk Kossuth eszméivel foglalkozni. Kossuth Lajos az emigráció éveiben egyre inkább felismerte a Dunakonföde-

ráció értelmét és jelentőségét. Célja az volt, hogy a dunai Európa népeit szabad, demokratikus konföderációban egyesítse, és ezáltal megtörje Ausztria hatalmát. A csehek szabadságjogai mellett pedig ismételten hitet tett. Ezeket a gondolatokat vette át Masaryk, persze erősebb cseh hangsúllyal. A Habsburg-monarchia elleni harcban és Csehszlovákia megszervezésében hasznukat is vette.

Csehszlovákia, a maga cseh-szlovák-magyar szimbiózisával teszi az említett korszak negyedik szakaszát. Erős politikai feszültségek jegyében indul ez a periódus. Később azonban egyre szaporodó hangok hirdetik a magyar-csehszlovák egymásraultalság szükségességét a megváltozott viszonyok között is.

A magyar hatás szellemtörténete az 1918 és 1938 közti évek cseh kultúrájában külön tanulmányt érdemelne. Itt csak vázlatot adhatunk. Mindenekelőtt tovább folyik a fordítói tevékenység. A legújabb magyar irodalom termékei hamar eljutnak a cseh olvasóhoz, így Móricz Zsigmond megható diákregénye, a „Légy jó mindhalálig“. Igen, jellemző, hogy ez a regény Debrecenben, a kollégium világában játszódik, s így megint abba a kultúrkörbe utal, amely a dunántúli mellett a legtöbb magyar ösztönzést adta a cseheknek. Lefordítják az „Állomások“ novelláit Kaffka Margittól, Szabó Dezső „Segítség“-ét, Márai Sándor párizsi emigráns-regényét, az „Idegen emberek“-et. Nemsokára Ady cseh befogadása is megindul. Az első nagyobb cseh Ady-fordítás, Bohumil Müller műve, Pozsonyban lát napvilágot, a Mlad'á Edice kiadásában.

Maga Szlovákia, ahol csehek, szlovákok és magyarok, az új impérium alatt, különösen szoros egymásmellettségben élnek, ismét fontos szerephez jutott a magyar szellem közvetítése terén, akárcsak egykor az ellenreformáció idején. Maguk a szlovákok is tevékenykedtek ezen a területen. Szabó Dezsőt például Alzbeta Göllnerová, a neves szlovák író, fordítja csehre. Az 1918 és 1938 közt felserdülő szlovákiai magyarok cseh főiskolákat látogattak, sokan közülük Prágában éltek, az élénk cseh szellemi életet érdeklődéssel figyelték, s amellet gondoskodtak arról, hogy magyar kultúrát közvetítsenek a csehek felé. Ez az ifjúság a szellem hidját kezdte verni Prága és Budapest közt. F fiatal írók, jogászok, pedagógusok, tudósok voltak e nemzedék vezetői: Balogh Edgár, Terebessy János, Kovács Endre, Krammer Jenő, Peéry Rezső, Szalatnai Rezső. Egyesületek, folyóiratok állottak rendelkezésükre, köztük Szőnyi Endre polyglott művész folyóirata, a „Fórum“.

A szellemi híd Budapest és Prága közt egyre erősebbé vált. Már nagy szellemek is átmentek rajta. Jeles magyar írók, Móricz Zsigmond,

Komlós Aladár, a budapesti filharmonikusok keresték fel Csehszlovákiát, Oskar Nedbal Budapesten vezényelt, Karel Capek, a költő és gondolkodó 1936-ban részt vett a budapesti humanista-kongresszuson. Minden ilyen találkozás egy-egy újabb etappja volt a magyar szellemiség terjedésének, ismeretének a csehek között. Móriczot barátsággal és érdeklődéssel fogadták Prágában a cseh írók, Capek pedig budapesti útja után ismételten lándzsát tört a Lidové Noviny hasábjain a magyar kultúra mellett. Sokat tett az értelmiségi ifjúság Budapestien is ezen a téren. Két magyar folyóiratot ugyancsak említenünk kell azon magyar kultúrmozgalmak büszke sorában, amelyek meg akarták találni utunkat a szlávokhoz, s főként ta csehekhez is. Ez a két folyóirat a budapesti „Apolló“ és a „Szép Szó“.

A csehek a magyar rokonszenvtői függetleinül is élénken érdeklődtek a magyar szellemi élet iránt. Ez az érdeklődés nemcsak az irodalomban és zenében, hanem a tudományban is tükröződik. És itt újra meg kell emlékeznünk Pozsony közvetítő szerepéről. Ebbe a városba, ahová a magyar tudomány gazdagon gyűjtötte össze kincseit, került a Komensky-egyetem, túlnyomórészt cseh tanárokkal. Szinte kényszerítő törvényszerűséggel következett be tehát találkozásuk a magyar tudomány hagyományaival és problémáival. A találkozás nyomait már a Komensky-egyetem első kiadványaiban megtaláljuk. 1922-bem például a történet-tudós Yáciav Chaloupecky Pozsony legrégebb történetéről értekezik, s művében bőségesen fölhasználja a magyar tudomány eredményeit. Albert Prazák, a cseh és a szlovák irodalom történésze ugyanekkor Petényi Salamonról, a szlovák-magyar természettudósról és íróról publikál tanulmányt. Prazákot később is állandóan foglalkoztatták az ilyen magyar-szláv határjelenségek. Így amikor a csehek és szlovákok viszonyáról, vagy a költő Zrínyi Miklós szlovák kapcsolatairól írt. Ilyen témáknál természetesen gyakran összeütközésbe került a magyar és cseh álláspont, de Prazáknak és kollégáinak dicséretére vall, hogy ekkor is mindig igyekeztek a kutatói komolyság, tudományos alaposság színvonalát megtartani. Ennek a „pozsonyi iskolának“ — így nevezhetjük legtalálóbban — megvoltak a maga utódai is. Chaloupecky egyik tanítványa, Josef Macourek prágai magántanár, 1934-ben megírta a magyarok és a magyar állam történetét (Dejini Mad'aru a uhorského státu). A munka persze cseh szemszögből készült, mégis érdekes és jelentős alkotás.

A fiatal magyar értelmiséggel való találkozás ugyancsak sok cseh tudóst tett figyelmessé a magyar kultúrára. Zdenko Nejedly prágai pro-

fesszor a magyar irodalmi alkotások rendelkezésére bocsátotta a Var, Plán, Red és Tvorba című folyóiratokat, Arne Nývák, a híres brünni iroda lomtörténetíró pedig síkra szállott az Ady-fordítás és az új magyar irodalom meleg fogadtatása; érdekében.

A magyar és cseh szellem igen közei áll egymáshoz. A magyarcseh művelődési érintkezések egész történetére érvényesek Sárkány Oszkár szavai, amelyeket a biedermeier-kor kapcsolatairól mondott: „Láttuk a megbecsülést, a megértést, a csudálatot. De nem láttuk sehol a gyűlöletet.“

Angyal Endre